

Eski Yunan Tarihine Giriş: 2. Dersin Metni

11 Eylül 2007

1. Bölüm : Minos Uygarlığı

Profesör Donald Kagan: Bugün sizlerle, elimizde olan verilere dayanarak bildiğimiz kadarıyla, Hellen – Yunan kültürünün başlangıç dönemleri hakkında konuşmak istiyorum. Ama sizi uyarmalıyım ki, tarihte geriye gittikçe, özellikle prehistorik dönemlere indiğimizde, hatta erken dönemler hakkındaki, bilgimiz de azalmakta ... Bu dönemlerden günümüze yazılı kaynaklar ulaşmadığından, bilgimizin arkeoloji ve yazılı kaynaklara dayanarak şekillendiğini vurgulamalıyım. Yani yazılı kaynaklardan önce, sessiz kaynak diyebileceğimiz verilere dayanarak yapılan yorumlarla, çok karmaşık ve hatta belirsiz verilere dayanarak çıkartılan bilgiler sayesinde bu dönemler aydınlanmaya başlanmıştır. Tarihciler için çok önemli olan bu dönemlerde herhangi bir tarihi oturtmak bile ancak üç aşağı beş yukarı başarılabilen ve bu da tartışmalara yol açmaktadır. Bu durum, önümüzdeki derslerde tartışacağımız tüm konular, en temel unsurlar için bile söz konusudur. Anlatıklarımın ancak tarihi gerçeklere yakın tahminler olacağını aklınızda bulundurmalısınız.

Hikayemize Ege bölgesinde Tunç Çağı'nın başlangıcıyla başlıyoruz. Bunun yaklaşık M.Ö. 3. binlere rastladığı anlaşılmaktadır. Son zamanlarda bunun aslen 2900'lere indirebileceğimiz tartışılmaya başlandı. Tam olarak bilmek olası değil; bunu çok fazla kafaya takmamak gerek. Tunç Çağı'ndan önce uygarlık olarak betimlenebilecek herhangi bir veriye rastlanmadığından ilk defa bu dönemde, çağla bağlantılı olarak 'uygarlık' terimini kullanmaktayım. 'Uygarlık' kavramı, köylerden ziyade şehir olarak adlandırabileceğimiz, yerleşik yaşam için yapılarını oluşturan toplumlar için kullanılabilir. Geç Taş Devri'nde, Neolitik'te bile tarım köylerinin varlığını bilmekteyiz. Bunlarla aradaki en önemli farklılık, bir şehir sadece kendi ihtiyaçlarını üreten nüfustan oluşmaz; yani kendi yiyeceklerini üretmek yerine, toplumun birçok bireyi başkalarına ihtiyaç duyar. Üretim yerine, bürokratik veya dinsel görevler gibi, toplumun farklı sistemlerini yürütürler ve besin gibi temel ihtiyaçlar için toplumun başka bireylerine bağımlıdır. En basit şekilde 'şehir' kavramını bu şekilde açıklayabiliriz.

Şehirlerle bağlantılı olarak, uygarlık konusunda, birçok kültürel nitelik ortaya çıkar. Yani Ege Havzasına baktığımızda, özellikle Girit adasında bunun ilk defa göze görülür şekilde ortaya çıktığını görürüz. Bu uygarlık ilk defa 20. yüzyılın başında arkeologlar tarafından bulunmuştur. Bir İngiliz olan Sir Arthur Evans, bu uygarlığı tanımamıza yarayan ilk ve en önemli buluntuları ortaya çıkartan araştırmacıdır. Sir Arthur Evans kendisini bu kültüre o kadar kaptırmış ki, bu kültürün krallarını kendi ataları olarak gördüğünü bile söyler. O bu uygarlığa, Yunan mitolojisinden tanıdığımız efsanevi Girit Kralı Minos'a dayanarak "Minos Kültürü" adını takan kişidir. Dolayısıyla bu yüzden günümüzde Minos Uygarlığı olarak söz ediyoruz. Bu terminoloji Girit adasındaki uygarlığı betimler. Bunlar Girit'i aşip

Akdeniz'in çeşitli bölgelerine kadar uzanarak bir imparatorluk kurmuşlardır. Ama her şey Girit'de başlar ve Tunç Çağı'nda oluşan bu imparatorluk bu bölgede bilinen ilk uygarlığı oluşturur.

Minos kültürü ilk olarak kuzey Girit sahillerindeki Knossos şehrine dayanarak şekillendirilmiştir. Burada muazzam bir saray yapısı bulunur; bugün, kalıntıları çok iyi derecede koruna geldiğinden önemli bir turistik merkez olarak ziyaret edilir. Buradaki buluntulara ve hatta Girit'teki başka buluntulara da baktığımızda Ön Asya'nın diğer ve daha eski uygarlıklarına benzerlik gösterdiği sonucuna varabiliriz. Minos uygarlığı özellikle günümüz Irak sınırlarını ve çevresini, Dicle ve Fırat vadilerini içeren, hatta Suriye'ye kadar uzanan bölgelerde gelişmiş uygarlıklarla benzerlikler gösterir. Hatta, biraz daha geç olsa da, Nil nehri boyunca egemen olmuş Mısır uygarlığıyla da benzerlikleri vardır. Biliyorsunuz ki araştırmacılar Mısır ve Mezopotamya dillerini 19. yüzyılda okumayı başarmış ve dolayısıyla bu uygarlıklar hakkında Minos uygarlığından daha fazla bilgi toplamayı başarmışlardır. Bahsettiğimiz dönem hakkında da bu buluntulara dayanarak 'tarih' olarak adlandırabileceğimiz bir anlatı üretebilmişlerdir.

Ancak bunun Girit için doğru olmadığını görüyoruz. Yani, bir yazı sistemlerinin olmasına rağmen, ki elimizde yazılı tabletleri var, bugüne dek henüz kimse Minos'luların yazdığı yazıyı çözememiştir. Mısır ve Mezopotamya'da da bu nitelikte bilgilerden yoksunuz. Buluntulara bakarsak bunların antik çağa ait olduğunu, yani Tunç Devri uygarlıklarının buluntularını andırdıklarını söyleyebiliriz. Minos uygarlığının nasıl ve ne derecede Yunan uygarlığından farklılık gösterdiğini konuştuğumuzda, bu yorumun ne derecede ön plana çıktığını göreceğiz. İşte böylece, biz de, Yunan uygarlığına gelmiş bulunuyoruz. Minoslular Yunanlı değildi. Bir kişi için 'Yunanlı' dediğimizde ne anlamaktayız? Yunanlı dediğimizde, o kişinin ana dilin Yunanca ya da Yunanca'nın bir versiyonu ya da lehçesi olmalı, daha sonradan öğrendiği veya kullandığı dil olmamalı. Bunlar dilbilimsel terminolojidir. Ancak bu dili konuşanların, özellikle erken dönemlerde, çocukluklarından beri kısıtlı bir toplumun bireyleri olduklarını, öncelikle birbirleriyle evlenerek ortak kültürel özellikler geliştirdiklerini söyleyebiliriz. Dolayısıyla dilin sadece bir ipucu oluşturduğunu da söylemek mümkündür. Yunanlılar söz konusu olduğunda, bir tek aynı dili konuşmaktan daha fazla özelliklere sahip olduklarını düşünmemiz gerekmektedir.

19. yüzyıl boyunca ırklar hakkında çok konuşuluyordu. O dönemde özellikle antropoloji ve benzeri bilimlerin çerçevesinden birçok insan tarafından Yunan ve benzeri ırklar hakkında çok şeyler söylenmişti. Fakat sonuçta bu tip terminolojilerin uygun olmadığı kabul edildi. Bu tip yaklaşımlar insanların özelliklerinin genetik olarak açıklanabileceği varsayımına dayanır ve tamamen yanlıştır. Bu durumda Yunanlılardan bahsettiğimizde bir ırktan değil, bir kültürden bahsetmekteyiz ve bu kültür de temel olarak konuşulan ortak bir dil tarafından tanımlanmaktadır.

Kanıtlara dayanarak çıkartılan sonuçlar, Yunanca konuşan toplumların Ege Denizi etrafında, belki yaklaşık M.Ö. 2000 civarında, Girit'teki Minos uygarlığının ortaya çıkışından 1000 yıl kadar sonra ortaya çıktığını göstermektedir. Son zamanlarda

buluntular bunun yüz yıl kadar sonra olduğu kanısını yarattığından, yaklaşık M.Ö. 1900 diyebiliriz. Bu erken Yunan toplumları hakkında bilgimiz çok az olduğundan ancak üç – dört yüz yıl sonrasında, Yunan toplumlarının yerleşik olarak ortaya çıktığı ve Miken olarak adlandırdığımız dönemden başlamak durumundayız.

2. Bölüm : Miken Dili ve Yazısı

Miken ismi Peloponessos yarımadasının kuzeydoğusunda bulunan Mykenai şehrinde türetilmiştir. Homeros, hem İlyada hem de Odysseia yapıtlarında Troia'ya karşı savaş açan en önemli antik Yunan kralının Agamemnon olduğunu, Agamemnon'un bütün Argolis bölgesine hükmeden krallığını Mykenai'deki sarayından yönettiğini söyler. Bundan dolayı bugün yaklaşık olarak M.Ö. 1600'den 1100'e kadar uzanan Tunç Devri kültürüne Miken ve bu döneme de Miken Dönemi adı verilmiştir. Burada vurgulamak gereken nokta Mikenlilerin Yunanca konuşan bir toplum olduğudur. Bunu 20. yüzyılın başında bilmiyor olsak da yangınlar sırasında pişerek günümüze kadar koruna gelmiş kil tablet buluntularından elde edilen bilgilere dayanarak, dillerinin Yunanca olduğu sonucuna varılmıştır.

Aynı durumun Girit'teki Knossos yerleşimi ve belki bazı başka yerleşimler için de söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Aynı anda olmasa da, oluşan büyük yangınların kil tabletleri pişirerek koruna gelmelerini sağladığı anlaşılmaktadır. Kilin zaman içinde eriyerek yok olduğunu düşünürsek, tabletlerin üzerindeki bilgilerin de zaman içinde eriyip gittiğini ve üretim amaçlarının gelecek için saklanma olmadığını düşündürmektedir. Yangınlarda pişerek günümüze kadar korunmaları tamamen şans eseridir. Birazdan size anlatacağım gibi bu buluntular kalıcılıkları göz önüne alınmaksızın tamamen kullanım amacıyla yapılmışlardı. Yazılı kaynaklara geri dönelim. Evans, Knossos'da toplam yedi yazılı kaynak buldu, ama daha sonra bunların aslında ikisinin önemli yazı şekilleri olduğu anlaşıldı. Bunlara yazı dersek, daha çok harflerden oluşan yazım şekilleri oldukları izlenimi vermiş oluyoruz. Evans bunların ne olduklarını tam anlayamadığı için, Linear A ve Linear B olarak bu iki yazı şeklini birbirinden ayırdı. Hassas ve uzun çalışmalar sonucunda buluntuların aslen iki ayrı yazı tipine ait olduğunu anlayabilmişti ve buluntuları bu iki kategoriden birisiyle bağdaştırabiliyordu.

Linear A daha erken olan yazı şekliydi. Bunun Knossos ve başka yerlerde Minos kralları tarafından kullanılmış dille bağlantılı bir yazım dili olduğu anlaşıldı. Görüldü ki, Linear B Linear A'ya benziyor olmasına rağmen, daha geç döneme ait ve kendine özgü bir yazı stiliydi. Bu sonuca buluntu alanları oldukça yardımcı oldu. Linear B yazıtlı tabletler stratigrafik olarak daha geç tabakalardan elde edilmişti. Ayrıca Linear B'nin Linear A'dan daha yalın bir yazı stili olduğu da görüldü. Tabii bu, Linear B'nin daha basit olduğunu göstermez aslında. Bunların alfabe kullanan yazım stilleri değil de hecelere dayanarak üretilmiş yazılar olduğu anlaşıldı. Yani her simge bir heceye denk düşmekte ve bir yerine iki harfi temsil etmekteydi. Bu özellik, Linear B'nin Linear A'nın içerdiği bir sürü sembolden daha yalın olduğunu ve yaklaşık altmış simge ile konuşulan dili yazılı hale

getirdiği anlamına gelmekteydi. Amerikalılar için yirmi altı harfle okuyup yazma öğrenmenin bugün ne kadar zor olduğunu düşünürseniz, altmış simge ile okuyup yazmanın da ne denli zor öğrenilebileceğini tahmin edebilirsiniz. Ama bu verilerden okuma yazmanın sıradan insanlar için olmadığı sonucu da çıkartabiliriz.

Şimdi Linear B'ye dönelim, henüz bahsetmemiş olduğum Linear B yazısının aslen Yunanca olduğu 1950'lerde, üstün kapasiteli, bilmece meraklısı genç bir mimar tarafından ortaya çıkartıldı. İlk önce bu bulgu şüpheyle karşılandı, ama Linear B yazıtları araştırmacıların eline ulaştıkça bunlarda ne dendiği anlaşılmaya başlandı ve bu gözlemin şüphe götürmediği de böylece herkes tarafından kabul gördü. Dolayısıyla, Linear B'nin Miken Dönemi'nde kullanılan bir yazı stili olduğu ve Mikenlerin de aslen Yunan olduğu kuşku getirmez bir gerçek oldu. Ancak yazıların çözülmesinden çok öncelerden itibaren Mikenler hakkında etraflıca bilgi edinilmeye başlandığını burada vurgulamam gerekmekte.

Burada ayrıca vurgulamak isterim ki, her geçen gün araştırmacılar, bir çok konuda yeni bilgiler ve yorumlarla varsayımların yanlışlarını yakalamakta ve bilgilerimizi yeniden ele alıp yeni sonuçlar çıkartmaktadırlar. Örneğin, dünyanın önde gelen üniversitelerine gitseydiniz, özellikle 1850'lerde Almanlara sorsaydınız, "Homeros, Mykenai ve başka yerler hakkında yazmıştı, bu yerler dünyanın neresinde?" deseydiniz, büyük ihtimalle, "Siz saçmalıyorsunuz, bunlar sadece mitolojik hikaye, sadece şiir, Agamemnon yoktur, Mykenai yoktur, bunların hiçbirisi gerçek değil" yanıtını alırdınız. 1870'lerde Heinrich Schliemann adında bir Alman işadamıydı, üniversite eğitimi almamış olmasına ve bundan dolayı kendi cehaletinin etkisiyle Homeros'a inanarak Troia'nın yerini aramaya kalkışmıştı. Troia olduğuna inandığı alana gidip kazılara başladı. Burada yerleşim katmanlarıyla dolu bir höyük bulup bunun Troia şehri olduğuna inanmıştı. Birçok akademik tartışmaya odak olan bu bulgu sonunda Troia şehrinin gerçekten bulunduğu kanaatine varıldı. Buna dayanarak Schliemann, "Troia'yı buldum, ya Mykenai?" diye düşünmüş ve Homeros'a dayanarak Peloponessos yarımadasının kuzeydoğusunda Mykenai'yı aramaya gitmişti. Size bu hikayeyi anlatmayacağım şimdi, ama sonucunu tahmin edebilirsiniz. Schliemann Mykenai'yı da bulmuş, burada kazılar yapmıştı. Bu kazıları hemen sonra, bu bölgede yapılan başka kazılar izlemiş ve aynı döneme ait başka yerleşimler de bulunmuştu. Dolayısıyla henüz bu dönemin yazılı belgeleri bulunmadan birçok buluntuyla kültür hakkında önemli bilgiler edinilmişti.

3. Bölüm : Kale, Tarım Arazisi, Ölü Gömme Geleneği ve Yağ Ticareti

Bu kültürü bir çok karakteristik özellik sayesinde tanımamız mümkün oldu. Örneğin kültürün en tipik özelliklerinin bulunduğu Mykenai kentini ele alalım. Çünkü konuştuğumuz konu hakkında en güzel örnekleri içeren modeli buradan edinmemiz mümkün. İlk olarak yerleşimleri tepelerde, özellikle yürüyerek erişilebilecek ama yine de kale oluşturabilecek yüksekliklerde aramak gerekmektedir. Mykenai kesinlikle bu nitelikte bir yükseltide kurulmuştu. Kralın sarayı kayalık tepenin üzerinde bir hisar, yani

kale şeklinde inşa edilmişti. Mykenai denizden yaklaşık 16 kilometre uzaklıktadır. Ama şunu da vurgulamak isterim ki, tüm Miken yerleşimleri denizden bu denli uzak alanlarda kurulmamıştı. Birçoğu denize çok daha yakın alanlarda bulunmaktaydı, ancak hiç birinin deniz kenarında bulunmadığı söylenebilir. Bunun sebepleri arasında, bu dönemlerde çok olan tehlikelerin özellikle denizden gelecek olanlarının hızla gece karanlığında korkunç baskınlara dönüşebileceği düşüncesiydi.

Karadan gelecek tehlikelerin gürültüleri önemli yerleşimlerin yakınlarında oturan köylüler tarafından duyulabiliyor olmalıydı, ama denizden gemilerle yaklaşan tehlikeler sessizlik içerisinde, hem de gece karanlığında gelip sabahın ilk ışıklarıyla büyük ihtimalle kaçınılmaz baskınlar haline dönüşebiliyordu. Dolayısıyla güvenliğin en önde gelen amaçlardan birisi olduğu görülmekteydi. Ancak Mikenler yerleşimlerini kıyılardan çok uzak alanlarda da kurmamışlardır. Bunun nedenleri arasında, kara ticaretinden çok ekonomik güçlerinin deniz ticaretine dayanması görülmelidir. Ancak bu dönemde kaleler ve hisarlar tarım alanlarıyla da çevrelenmişti. Hayatta kalabilmek için ticaretten ziyade tarım ve üretimin en temel dayanaklar olduğunu düşünürsek bu durumun hiç de şaşırtıcı olmadığını görebiliriz. Daha sonraları, tehlikenin az olduğu dönemlerde, buğday ve başka maddelerin ticaretinin yapıldığını görmekteyiz, ama bir yerleşimin kurulurken ilk aşamada ticaretten ziyade çevresindeki toprağa dayanacağını düşünürsek, toplumların ticaretten ziyade tarıma öncelik vermiş olmalarına şaşmamak gerekir. Yani Miken krallığında tipik bir yerleşimin, yüksek bir kayalıkta kurulmuş bir kale ya da hisarı çevreleyen tarım alanından meydana gelen bir üniteden oluştuğunu söyleyebilmekteyiz.

Schliemann Mykenai'da kazılara başladığında, ilk eriştiği buluntu mezarlardan oluşan bir dairesel alan olmuştu. Bu daire, toprağa kazılan kuyulardan oluşan bir seri mezar içermekteydi. Halen, bugün dahi, bunlar "kuyu mezarlar" olarak anılır. Asıl tepeden çok uzakta bulunmayan alanlarda daha dikkat çekici mezar tipleri bulunmuştur. Bunlar da yapılış biçimlerinden dolayı arı kovanı olarak adlandırılır. Aklınıza arı kovanının şeklini getirin, ama içeriden 15 metre kadar yüksekliği olan, olağanüstü boyutlarda, kocaman ve ağır, ama iyi işlenmiş taşlardan yapılmış bir arı kovanı şeklinde... Bu mezarlar muhteşemdi ve çoğunluğu toprak altında kalmıştı. Schliemann bu mezarları kazmak istiyordu. Bunlara harcanmış enerji ve zenginliği düşünürsek, yatanların kral ya da ailesine ait olduklarını kabul etmeliyiz. Başka kimsenin bu denli büyük ve pahalı mezarları yaptıracak güçlerinin olduğunu sanmıyorum. Sonsuza dek kapalı kalacak bir mezar inanılmaz bir çaba ve harcama sonucunda müthiş bir uğraşyla yapılmıştı.

Kral sarayı da aynı şekilde Mykenai hisarının tepesinde bulunur. Burada toplumu denetleyen en önemli ve kudretli bireylerin yaşadığı bilinmekteydi. Tabii ki bunlar toplumun aynı zamanda en zengin bireyleri idiler. Bu yapıların oluşturulması için çok sayıda kölenin kullanılmış olduğunu düşünelim ve bu yapılar ancak uzun bir zaman dilimi içerisinde tamamlanmış olmalıydı. Herhalde bu kişilerin beslenmeleri bile bir külfet oluşturuyordu. Burada aslında oldukça zengin ve güçlü bir grup söz konusu. Schliemann'ı da buraya çeken aslında mezardaki ölü hediyelerinin zenginliği idi. Schliemann'ın kazdığı buluntular arasında saf altın ölü maskeleri en kıymetli objelerdi. Bunlardan başka takılar,

aletler ve pahalı savaş araçları da Schliemann'ın kazdığı buluntular arasında yer alır. Buluntulara dayanarak mezarların krallara ve kral ailelerine ait olduğu kanaatine varılmıştı. Ayrıca az sayıdaki mezarların uzun bir zaman diliminde kullanıldıkları anlaşılmıştır. Bu mezarların kutsal olarak görülen toprakta birbirlerini izleyen krallara ait oldukları düşünülmektedir. Böylece eldeki verileri, zengin bir uygarlığın ve bu uygarlığın kudretli kralların bir aynası olarak yorumlayabiliriz.

Arkeoloji ve Linear B tabletlerdeki bilgilerden anladığımız kadarıyla bu kültürler ciddi olarak ticaretle uğraşmaktaydı. Akdeniz'in her köşesinde Miken malzemesi, özellikle aletler, ama başka şeyler de, mesela seramik bulunmaktaydı. Mısır'daki gibi tarihlenebilir alanlarda ele geçtiğinden, kültür tarihlerini de oluşturmaya yardımcı olmuşlardır. Mikenler, Mısır'la ticaret ilişkileri içerisindeydi. Mısır malzemesini Miken topraklarında, Miken malzemesini de Mısır topraklarında bulmak mümkündür ve birçok şeyin de Mezopotamya'ya ve hatta Batı Akdeniz'e kadar gitmiş olduğu anlaşılmıştır. Bu uygarlığın kesinlikle içine kapanık olmadığı, tersine, tüm Akdeniz'le bağlantı halinde olduğu anlaşılmıştır. Küçük şişeler içerisinde kokulu, yani parfümlü yağ ticareti yaptıklarını biliyoruz. Şimdi bu konunun önemini anlatabilmek için antik dünyada yağın yeri, yani yağ ticaretinin önemi hakkında bir şeyler söylesem iyi olacak.

Antik Yunan toplumlarında sabun bulunmamaktaydı. Durun da, bunun önemini bir dakika düşünün. Bu ciddi bir problem, değil mi? Evet, temizlik için yağlar, özellikle zeytinyağı kullanmaları gerekiyordu. Buluntulara bakılırsa, yağı vücutlarına sıvayıp sonra da metal kazıma aletleriyle vücutlarındaki yağı temizliyorlardı. Sonra da banyo suyuyla yıkıyorlar, temizleniyorlardı. Dolayısıyla yağ önemliydi; zeytinyağı özellikle değerliydi. Yemeklerde de kullanılıyordu. Zeytinler ağaçlardan toplanıp yağları çıkartılırken korkunç bir koku verir. Bu iş için kullanılıyorsa tek başına yeterli değildir zeytinler. Parfüm eklemek gerekir. Sabunun da kokusuz hali bir şeye benzemez. Yunanistan toprakları zeytin ağaçlarıyla dolu olduğundan Mikenlerin de bu nimetlerden yararlandıklarını düşünebiliriz. Birçok değişik amaçla kullanılan zeytinyağın temizlik amacıyla da kullanıldığına kuşkusuz yoktur.

Akdeniz'in her köşesinde aynı amaçlarla kullanıldığı tahmin edilmektedir; Miken yerleşimlerinin de zeytin ve zeytinyağa rahatlıkla ulaşabilecekleri alanlarda kurulduklarını söyleyebiliriz. Ancak, parfümün Yunan toprakları dışından temin edildiğini düşünmekteyiz. En iyi kalite parfümün Kuzey Afrika'da bulunduğunu biliyoruz. İncil'in de bahsettiği Kraliçe Saba (Sheba)'yı hatırlıyor musunuz? Kaçınızın İncil'i okuduğunuzu bilmiyorum, ama Saba'nın zenginliğiyle Kral Solomon'un ne kadar ilgisini çektiğini hatırlayalım. Buralardan da çok fazla buhur ve mür edinilmekteydi. Bunları ithal ederek kendi ürettiklerini ticari dünyada daha çekici hale getiriyorlardı. Mikenlerin tüm Akdeniz'de, göreceli olarak daha geri olan Batı yerine, özellikle eski ve sofistike pazarlarla, gelişmiş uygarlıkların bulunduğu Doğu Akdeniz ile ticaret amaçlı ilişkilere girdiklerini bilmekteyiz. O dönemdeki ticaret bağları bu şekilde oluşmuştu.

4. Bölüm : Kültürel Birliktelik, Tarım, Dini Yetkililer

İlk başta, Miken dünyasında gördüğümüz şey, ciddi bir kültürel birlikteliktir. Ege Denizi'nin her iki tarafında Yunan topraklarına yayılmış Miken yerleşimleri devamlı birbirleriyle bağlantı halindeydi. Seramik geleneğine bakacak olursak, eğer Akdeniz'de üretilmişlerse, bunların tam nereden geldiklerini belli edecek kadar farklılık göstermediklerini görürüz. Bu da bizlere tüm bölgenin tek bir kültüre sahip olduğunu gösterir. Bu demek değildir ki, bölgesel varyasyonlar yoktu. Ama bu seramikler genel bir kültürel birlik içerisinde üretiliyor ve kullanılıyordu. Bu durum Miken uygarlığının düşüşünden sonra sırf Miken yerleşimlerinde değil, tüm Ege bölgesinde ve Akdeniz'de de değişti, yani bu zamana kadar, M.Ö. 1600'den 1100'e kadar uzanan Miken döneminde bir kültür bütünlüğü görülmekteydi. Bu ne anlama gelmekteydi? Neydi bu? Bu dönem için dünya hakkında ne söyleyebilmekteyiz? Ne tür yorumlar yapabiliriz? Bir küreselleşme mi söz konusuydu? Genele bakarsak, bu küreselleşme aslında dünyanın ufak bir bölgesinde gelişmişti. Bu dönem insanının Akdeniz sınırlarının dışı hakkında ne fazla bir bilgisi vardı, ne de fazla ilgisi...

Anlattıklarımı göz önünde bulundurursanız, yani Mikenlerin hem bir ticari hem de belirli derecede bir üretim toplumu olduğunu düşünürseniz, Antik dönem Akdeniz ve Mezopotamya toplumlarını da andırdıklarını fark etmeniz mümkün olur. Birazdan değineceğim gibi, Mısır'ı yöneten Firavunlarda ve Mezopotamya uygarlıklarını ilk oluşturan şehir devletlerinde olduğu gibi Mikenlerde de toplumu askeri komutan görevi gören, tüm güçleri elinde tutan bir kral yönetmekteydi. Ekonomik etkinlikler de, Mezopotamya'daki Dicle ve Fırat vadilerinde olduğu gibi çok gelişmişti. Sarayında oturan kral uzak topraklardaki bürokratları sayesinde ekonomik ilişkileri ve birçok seviyede üretimi kontrol edebiliyordu. Her toplum ve bölgede olduğu gibi, tarımsal üretim bu toplumların da ekonomik temellerini oluşturmaktaydı.

Elimizdeki verilere bakarsak, kralların toprağa ekilecek tohumları insanlara kendisinin dağıttığını, nelerin nasıl ekileceği konusunda ve hatta gübreleme konusunda dahi talimatlar verdiğini öğrenmiş buluyoruz. Bu tip bir denetim sistemi Mezopotamya'da söz konusu değildi, çünkü orada toprak çok daha bereketliydi. Yani burada merkezleşen denetim mekanizmasının başında bulunan hükümdar çok zengin ve kudretliydi. Bu modeli Asya'daki daha erken dönemlere ait uygarlıklardan da tanımaktayız. Mısır'da da oluşan bu sistemde, örneğin, Firavun tüm Mısır'ı ve Nil vadisini kontrol etmekteydi. Mezopotamya'da bu sistemin gelişmesi biraz daha uzun zaman almıştı, ama burada da benzer şekilde bir merkezleşme oluştu. Mezopotamya'da, M.Ö. 1750'lere eriştiğimizde, Babil'de Kral Hammurabi'nin Mısır'daki Firavunlar gibi bir kraliyet kurmuş olduğunu görmemiz mümkündür.

Vurgulamamız gereken önemli noktalardan birisi de bu kralların kudretlerinin yanı sıra

tam anlamıyla dini yetkilerinin de olduğudur. Mısır'da Firavunlar kendilerini tanrı gibi görüp bu şekilde betimliyorlardı ve onlara toplumları tarafından tanrıymış gibi tapınılıyordu. Buna karşın Babil'de, Hammurabi'nin bıraktığı stel sayesinde kralların tanrı seviyesinde görülmediğini anlamış bulunuyoruz. Hammurabi'nin stelinde yazılı kanunların başında kendisinin neden bu kanunlara uyması gerektiğini açıklar. Kral burada, büyük tanrı Marduk'un hükmetme hakkı ve kanun yapma görevini kendisine verdiğini, kendisine ve kanunlarına karşı gelinmesinin Marduk'a karşı gelinmesiyle eşdeğerde olduğunu belirtir. Hammurabi'nin bu sözleri aslında çok önemli bir açıklamadır. Burada tam bir monarşik düzen söz konusudur. Örneğin, Amerika'da din ve devlet işlerin ayrılmış olması aslında dünya tarihinde nadir bir örneği temsil eder. Uygarlıklar öncesi ve hatta oluşumlarından sonra da, dinin ve diğer sistemlerin monarşik bir düzen içerisinde tek bir kişinin gücü altında kontrol edilmesi ve bu gücün babadan oğula geçerek devam etmesi aslında gayet normaldi. Bunun gerçekten insanlık tarihinde olağan olan kontrol mekanizmasını temsil ettiğini vurgulamak gerekmektedir.

Unutmamamız gereken, bugün bizim ne kadar farklı olduğumuzdur. Aslında normalden farklı olan biziz ve bizim gibi olanlar, insanlık tarihinde, – ve bunu algılamak çok önemli aslında, çünkü bu aslında kaçınılmaz bir gelişim –, özel bir durum değil, dünyanın genel gelişim sürecidir. Bu sistemleri sorgulayanlar da aslında uzun dönemler sonucu edinilmiş deneyimler sonucu yanlış olabilecek şeyleri ortaya çıkartabilmişlerdir.

5. Bölüm: Toplum ve Ekonomi

Şimdi Miken dünyasının sosyal ve ekonomik içeriği hakkında bir şeyler söylemek istiyorum. Bunun için arkeolojik buluntulara ve Linear B kaynaklara bakmamız gerekiyor. Özellikle kale ve hisarlardaki buluntulara bakarsak buralardaki politik sistemlerin oryantal monarşiyi andırdığını görebiliriz. Miken egemenliğine baktığımızda örneğin, Pylos ve Thebai gibi önemli merkezlerde bulunan tabletlerden buralardaki kralları 'Wanax' olarak adlandırdığını görürüz. Bu da Yunan yazıtlarından tanıdığımız 'anax' sözcüğünü, yani 'kral' kelimesini anımsatır. Daha sonraki verilerden anlıyoruz ki bu, toplumun kuvvetli ve kudretli insanlarını betimlemekte, bir nevi patron, ağa, ya da bey gibi bir şeyi yani; önemli olan burada bu insanların her şeyi kontrol eden tek bir 'kral'ı olduğudur. Bu kişiler kendi otoriteleri altında bir toprak birimi tutuyorlardı ve dolayısıyla önemli bir zenginliğe sahipti. Bürokrat seçip atayabiliyorlardı. Hizmetlileri vardı ve kraliyet mülkiyetinin kayıtlarını tutuyorlardı. Elimize geçen tabletlerin çoğu aslen envanter listelerinden ibarettir. Bunlar çoğunluğu kralın sarayında ve mülkiyetindeki zenginliğin ayrıntılı listelerini içerir. Tabletler ayrıca kralın hizmetlilerine yolladığı talimatları da kapsamaktadır.

Miken tabletlerinin içerdiği bilgiler aslında kısıtlıdır, ama hiçbir şekilde bunların kanun ya da benzeri talimat içermediğini görmekteyiz. Yani hiçbir şekilde kralın ya da bürokratik sistemin kanunlarla ilgili belgeleri değildir. Hatta bu tabletlerden kral dışında sistem hakkında daha fazla bilgi edinmek mümkün değil. Mesela, önemli bir araştırmacı şu

sözlerle açıklamaya çalışmış bu durumu: "Tüm bürokratik sistemin başındaki kuvvetli bir kralı, aynı zamanda adalet konusunda da, kanun yapan ve kanunları yürüten en büyük otorite olarak görmek gayet doğaldır. Tüm işlemlerin kaydını tutan bürokratik sistemin her bir yana yayılmış olması, Miken Dönemi'ndeki hükümdarların ellerindeki gücün ne denli merkezi hale gelmiş olduğunu görmemizi sağlamaktadır." Pylos'ta bulunan kayıtlar bu açıdan çok ilginçtir. Sadece yılın kısıtlı bir bölümünü kapsayan bu kayıtlar yüzlerce yerleşim ve bölge arasında gerçekleşmiş binlerce işlemi içerir. Bu kayıtların ayrıntılı ve içerikli oldukları kadar da yalın olduklarını görmekteyiz.

Örneğin, birçok farklı yere ok ucu veya kılıç üretimi için tunç gönderilmekteydi. Kayıtların içeriğinden kaç tane ustanın hangi yerleşimlerde oturduğunu, bunların hangilerinin hala çalıştıklarını, hangilerinin çalışmadıklarını öğrenmek mümkün. Girit'teki koyunların sayısının 20,000'i bulduğunu da öğrenmek mümkün. Pardon, gerçek sayı 25,051. Bu konuda size yanlış bilgi vermek istemiyorum. Kayıtlar bir Girit köyünde iki hemşire, bir kız ve bir oğlanın kral için çalıştığını söylüyor. Rion adındaki bir yerden ne kadar keten üretimi beklendiğini de iletiyor bize bu kayıtlar. Alektruon adındaki bir adamın sahip olduğu toprakların ne kadar alan kapladığını öğrenebilir miyiz? Dounias adındaki adamın saraya olan borcu ne kadardı? Bunun cevabı, 2,200 litre arpa, zeytinlerden 526, şaraptan 468 – umarım bunları hatırlarsınız; 15 koç, 1 şişman domuz, 1 inek ve 2 boğa. Terzarro'nun sahip olduğu 2 boğanın adını bile biliyoruz bu kayıtlardan: Parlak ve Esmer. Bulunan tabletler, bizlere, Pylos ve Knossos'un da Yunan toplumlarında beklenmeyen nitelikte bürokratik sistemler oluşturan monarşiler olarak geliştiğini göstermektedir. Ancak birçok açıdan baktığımızda bunların daha eski olan Doğu Akdeniz sistemlerine benzerlik göstermediklerini fark ederiz. Burada vurgulamak isterim ki, bu sistemler bilinen hiç bir Yunan sistemine benzerlik göstermez. Bu toplumlar esasen Yunan olmalarına karşın, bu dönemki ders boyunca öğreneceklerimizden kültürel olarak çok farklılık gösterir, örneğin Doğu hükümdarları gibi burada da askeri gücü elinde tutan krallar bulunmaktaydı. Saray ekonomisi ve yazı sistemleri kuvvetli bir bürokratik sistemin gelişmiş olduğunu açıklar ve merkezi bir ekonomik sistem altında toplu olarak tarım üretimiyle uğraşıldığını vurgular. Bu ekonomik sistem ve toplum, yaklaşık 400 yıl boyunca gelişmiş ve varlığını sürdürmüştür.

6. Bölüm : Miken Dünyasının Çöküşü Hakkındaki Kuramlar

M.Ö. 1200 dolaylarında bu toplumu kökten sarsan ve sonunda da yıkan çok kötü olaylar olduğu hakkında elimizde birçok veri vardır. Bu döneme ait saldırılar tüm Akdeniz uygarlıklarını etkileyen olaylardır. Mısır, dışarıdan gelen saldırılarla sarsılır; özellikle Akdeniz'den gelen Nil Deltası'ndaki saldırılardan haberdarız. Saldırganlar arasında Libya'dan gelenlerin de olduğunu öğrenmekteyiz, ama yazılı kaynaklar aslında saldırıların denizden geldiklerini, kısaca deniz kavimlerinden bahsetmekte. Aynı dönemde Anadolu'ya hükmeden Hititlerin de yüzyıllar boyu ayakta kaldıktan sonra saldırılara maruz kaldığını öğrenmekteyiz. Bu bilgileri sadece yazılı kaynaklardan değil, yıkımların göstergesi olan arkeolojik buluntulardan da öğrenmekteyiz.

Saldırıları, Suriye ve Filistin'deki krallıkları da benzer şekilde etkilemiştir. Mısır'a, Nil Deltası'na M.Ö. 1200 dolaylarında yapılan saldırılar arasında Pelestlerden de bahsedildiğinden Pelestlerin Filistin'den geldiği ve bu bölgenin ismini bu insanlardan aldığı tahmin etmekteyiz. İncil'de de bu bölgede yaşayanlardan Filistinli olarak bahsedildiğini biliyoruz. Bütün kaynaklarda adı geçenlerin aynı grup insan olduğunu tahmin ediyoruz. İncil'deki hikâyeye göre, Samson bu insanları bir eşeğin çene kemiğiyle alt edene dek Filistin olarak bilinen bölgeye onlar hükmetmişlerdi. Dolayısıyla, antik dönemde de bu bölgenin bugünkü adıyla anıldığı anlaşılmaktadır. Kıbrıs'ın da benzer saldırılardan darbe aldığı, hatta bu tür saldırıların İtalya ve Sicilya'ya dek uzandığını bilmekteyiz. Bu dönemde henüz tam anlamadığımız bir şeyler oluyordu. Bu konuda araştırmacılar hemfikir değildir ve hala tartışmalar devam etmekte, çünkü veriler açık seçik bir yanıt üretilmemize yardımcı olacak nitelikte değildir. Ancak bir sürü kuramdan bir kaçını burada irdelemek istiyorum.

Bunlar arasında bugünlerde ön plana çıkan, monarşilerin içeriden isyanlarla zayıflayıp yıkıldığı fikridir. Tabii bu kuramların ne kadar süreyle ön planda kalacağını bilemiyoruz. Ama ana fikir, hayat zorlaşınca insanların başkaldırmaya başladıklarıdır. Bunun aslında Marksist bir bakış açısından, yani tarih boyunca fakirlerin davranışlarına dayanarak ortaya atılmış olduğunu varsayabiliriz. Devrimlerin nasıl oluştuğuna bakarsak, bunların hayat şartları iyileştikçe, insanların ellerinde olanlardan daha fazla şeyler istemeye başladıklarını içerdiğini görmemiz mümkün. Daha eski teorilerin bir çoğu bilimsel olsalar da veriler yeterli olmadığından kanıtlanabilir durumda değildirler. Belki ben bu teorilere, varsayımlara biraz sert çıkıyorum. Mesela bir teori, bitki polenlerine dayanır. Hani özellikle baharda uçuşan ve hapşirmamıza yol açan polenlere... Sonuç olarak bu bakış açısı, bu dönemde kuraklıklar olduğu ve bunun da toplumlarda ciddi boyutlarda sıkıntı yarattığı savını ortaya koymuştur.

Başkaları iklimlerde değişiklik ve kaymalar olabileceği fikriyle uğraşmaktadır. Ben aslında birinin ortaya çıkıp küresel ısınmayla bağlantılı teorilerin ortaya koymasını bekliyorum. Aynı zamanda, Ege Denizi'nin ortasında bulunan Thera adası, mesela, antik dönemlerde korkunç bir volkanik patlamayla sarsılmıştı. Bir kurama göre, bu patlama iklimlerde değişiklik yaratacak kadar kuvvetliydi ve bu olay bu dönemde yaşanan sıkıntılara yol açmış olabilirdi. Ancak sorun şu, bu patlamanın tam ne zaman olduğunu bilmemekteyiz ve bu dönemle bağlantılı olup olmadığı hakkında bir şey söylememiz de mümkün değil. Bilindiği kadarıyla, bu bölgede tarihte bir kaç kez büyük doğal olaylar ve değişiklikler oldu ve bu patlamanın tarihini araştırmacılar kendi çalışmalarlarıyla bağlantılı olarak farklı dönemlere tarihlemekteler. Sanki bu büyük patlama istenilen yere kaydırılabilecek bir olaymış gibi.... Burada bu konunun henüz aydınlanmadığını ve verilerin yeterli olmadığını vurgulamak istiyorum. Araştırmacıların oynadıkları bu tarih ve durum her ne kadar eğlenceli olsa da, çok ciddiye alınmaması gerektiğini söylemek yeterlidir.

Şimdi en azından eski olmak erdemine sahip bir kurama geri dönelim. Gerçi artık pek inananı yoktur ama... Yani Miken dünyasında olanları, başka yerlerde meydana gelenleri

unutalım, Akdeniz bölgesi dışındaki kabilelerin, etnik grupların bu dönem başlangıcında örneğin 1600'lerde harekete geçerek bölgeye baskı uygulamaları sonucu bu felaketlerin meydana geldiğini içeren kurama bakalım. Genelde kavimlerin kuzey veya kuzeydoğudan gelerek aşağı doğru baskı yaptıklarına inanılır. Ben bu kuramı üretenlerin aslında Roma İmparatorluğu'nun sonunda gelişen olaylardan çok etkilendiğini düşünüyorum. Avrupa'nın kuzey ve kuzeydoğusundaki Germenler ve başka kabilelerin güneye inerek Roma İmparatorluğu'nu yok ettiklerini biliyoruz. Ancak Roma İmparatorluğu'nun sonu üzerine üretilmiş kuramların sayısının aslında Miken dünyasının sonunu açıklamaya çalışanlardan daha fazla olduğunu söylemek de gerekir burada.

Elimizde bütün bunları yansıttığını düşünebileceğimiz bir Yunan miti de bulunmaktadır: Heraklesoğulları'nın gelişiyile ilgilidir bu. Bu mitolojik hikayeye göre, Peloponnesoslu mitolojik kahraman Heraklesoğulları Peloponnesos'dan sürülür. Buradan giderlerken de yüzyıl sonra geri gelip burayı ele geçireceklerine dair söz verirler. Yüzyıl sonra dönüp gerçekten Peloponnesos'u fethederler. M.Ö. 5. yüzyılda Peloponnesos'da yaşayanların Dor lehçesiyle Yunanca konuştuğunu bilmekteyiz. Heraklesoğulları da Yunanca'yı Dor lehçesiyle konuşuyor olmalıydı. 19. yüzyıldaki akademisyenler, – burada vurgulamam gerekmekte ki bu fikri çıkartanlar antik Yunanlılar değildi, aslında 19. yüzyılda yaşayanlardı –, bu hikâyenin Dor kavimlerinin gelip Yunanistan'ı ele geçirmesini simgeleyen mitolojik bir betim olduğunu düşünmüşlerdi. Bir başka deyişle, konuşulan dil farklı da olsa bir Yunan lehçesiydi. Mikenler'in düşmesinden önce buralarda yaşayan Yunanlılara ne denmekteydi acaba? Homeros birkaç isimden bahseder. Bunların arasında üç tanesi ön plana çıkıyor. Akhalar en çok sözü geçen gruptur. Bunlardan başka Danaanlar ve Argoslular da bulunmakta. Argosluların Yunanistan'ın Argos bölgesini kontrol ettiklerinden isimlerini buradan aldıklarını görmekteyiz.

Bunların arasında en çok Akhalar ön plana çıkar, çünkü Hitit krallarının yazıtlarında da isimleri geçer bu insanların – bakayım hatırlamaya çalışıyorum, zannedersen onlara şöyle deniyordu, tam hatırlamıyorum, Mısırlılar'ın 'akhaiwashaa' olarak hitap ettiklerinin de onlar olduğunu düşünebiliriz. İşte buna benzer bir isimle hitap edilmekteydiler. 'W' sesinin Miken ve Klasik dönem arasındaki bir zamanda yok olduğunu düşünürsek, bir de bu insanların kendilerine şöyle, 'akhaiwoi' olarak hitabettiklerini göz önüne alırsak, bunların Homeros'un bahsettiği 'akhaioi' olma olasılığı oldukça kuvvetlenmekte. Bu sava göre, bu topraklara gelen özgün Yunanlılar Akhalar olarak adlandırılmıştı ve Dor akınları ya onları yok etti ya da onlara hükmederek, onlarla evlilik bağları kurarak her şeyi ele geçirdi ve Akha dilini yok edip herkese kendi Dor lehçelerini benimsetti.

Bu varsayımı destekleyen bir çok şey arasında bir veriye bakarsak, Peloponnesos'un orta bölgesindeki dağlık ve ulaşımın çok güç olduğu alanda, hala Akha adı verilen bir bölge bulunduğunu söyleyebiliriz ve burada yaşayanlar da Akhalılar idi. Bunlar, teoriye göre, Peloponnesos'un güneyinde evlerinden edilmiş ve kuzey Peloponnesos'a itilmiş bir Akhalı grup olabilir. Bir de, Dor lehçesini konuşmayan bir grubun Arkadia'nın dağlık bölgesine kaçmış ve burada kendi dillerini koyarak yaşamaya devam etmiş olduğunu tahmin etmekteyiz. Bu veriler, Dorların Heraklesoğulları ile bağlantılı olabileceğini,

Heraklesoğulları'nın gelip Peloponnesos'u ele geçirdiğini ve Miken kültürünün tipik özelliklerinin yerini Mikenler düştükten sonra başkalarının kültürlerinin aldığını düşüncesinin ön plana çıkmasını sağlamışlardır.

İlk başta, tunç yerine demir silahlar... Pelerin ya da mantoları tutturmaya yarayan, *fibula* adı verilen iğneler daha önce hiç bilinmiyordu. *Megaron* adı verilen, dikdörtgen duvarlardan oluşan, içine önündeki verandadan girilen ve ortasında bir ocak bulunan yapılar da ilk defa bu dönemde ortaya çıkmıştı. Daha sonra Yunan tapınakları *megaron*lardan türeyen planlarda yapılmıştır. Mikenlerin ölülerini gömü, yani inhumasyon stilinde gömdüğünü biliyoruz. Muhteşem mezarlarda ve hatta sıradan insanların mezarlarında da hep inhumasyon gömüler bulunmuştur. Ancak daha sonraki dönemlerde, yani Homeros'un dünyasında, ölüler kremasyonla gömülüyorlardı. Veriler bunu gösteriyor. 19. yüzyılda üretilen ve genel olarak savunulan teoriye göre, Dorlar daha kuvvetli, tehlikeli, savaşçı ve medeniyetsiz insanlardı; ellerindeki daha üstün olan demir silahlarla bronz silahlarıyla savaşan Akhaları yendiler; ele geçirdiklerine hükmettiler, kendi toplumlarına kattılar; diğerlerini uzaklara sürdüler. 19. yüzyılda yaşayan araştırmacılar tarafından bu dönem işte bu şekilde anlatılmıştı.

Şimdi ayrıntılara girmeye gerek yok, ama bu teoriye birçok sebepten dolayı artık inanılmamaktadır. Aslında bu hikâye tarihi çok basite indiriyor. Birçok şeyi anlatmıyor, dolayısıyla tamamen kabullenilmemesi gerekir. Ancak bazı şeyleri kısmen anlatıyor da olabilir. Bu konuda bugün emekli olan meslektaşım, profesör Jerome Pollitt'in fikirlerinden bayağı etkilendiğimi söyleyebilirim. Sanat tarihi ve arkeoloji konularında uzman olan Pollitt, Dor lehçesi konuşan Yunan kabilelerin kuzey bölgelerde yaşadıklarını ve söz konusu olan bu dönemde kabile ve aileler olarak dalgalar halinde güneye göçerek daha rahat ve bereketli Miken dünyasına girdiklerini savunmuştur. Pollitt'in söylediğine göre, yavaş yavaş, zaman içerisinde dalgalar halinde göçmüşlerdi; yani aniden savaşarak değil, yavaş yavaş, bazen baskıyla iterek, bazen de geri çekilerek güneye kadar inmişlerdi. Eğer dışarıdan gelen istila durumu gerçekten olduysa, bu şekilde gerçekleşmiş olması aslında çok olası. Yani uzun bir zaman içerisinde, belki bir iki yüzyıl, başarılı olunmadığı zaman savaşarak, ama yavaş yavaş geldiği varsayımını göz ardı etmemek gerekir.

Miken merkezlerindeki buluntular buralardaki toplumların uzun bir süre boyunca korku içinde yaşadıklarını gösterir. Zaten var olan şehir duvarlarını daha kuvvetlendirmeleri bunun en belirgin örneklerinden birisidir. Eğer saldırı olasılığı olmasaydı duvarlar güçlendirilmezdi. Saldırı durumunda, yani kaleler düşman tarafından çevrildiğinde, en önemli şeylerden birisi su kaynaklarının ulaşılabilirliği olmalıydı. Ancak bu kalelerin su kaynaklarının çok iyi olmadığını görüyoruz. Bundan dolayıdır ki, dikkat çekici nitelikte sarnıç çukurları kazdıklarını anlıyoruz. Mykenai'ya giderseniz hisarın kayalık kısmında, duvarlar içerisinde kazılan sarnıç çukurunu görmeyi ihmal etmeyin. Çok derin ve dolayısıyla o kadar da karanlık ki, fenersiz bir şey görmezsiniz. Büyük olasılıkla Mykenai halkı bu sarnıcı saldırı sırasında kendilerine uzun süre yetebilecek suyu sağlamak için, oldukça uzun bir çaba sonucunda, enerji ve kaynak harcıyarak yapmıştı.

Bu kültürün son bulmasıyla insanların Miken dünyasından kaçmaya çalıştıklarını görmekteyiz. Bu insanların bazılarının Miken merkezleri arasında tahrip olmayan sayılı yerlerden biri olan Atina'ya kaçtığını biliyoruz. Tam belli olmasa da, bir nedenden dolayı Atina güvenceli bir sığınak oluşturmaktaydı bu dönemde. Bazıları Ege adalarına yerleşmişti. Diğerlerinin de daha uzakta, Küçük Asya'nın batı sahillerinde, yoğun bir şekilde yerleşim kurdukları bilinmekte. Bu dönemin zaten Yunan toplumlarının Anadolu'nun batı sahillerinde yerleşmeye başladıkları dönem olduğu açıktır. Bu uygarlıkları ve bu merkezleri yerle bir etmeye çalışan her kim ise sonunda başarılı olmuştur. Ancak bu her yerde aynı zamanda gerçekleşmemiştir. Pylos M.Ö. 1200 civarlarında düşmüşse, Mykenai'nin elli yıl kadar sonra düştüğü, başka merkezlerin de daha da sonra yok olduğu anlaşılmıştır. Bununla bağlantılı en önemli noktalardan birisi, Miken yerleşimlerinin terk edildikten sonra buralarda bir daha Yunan toplumları tarafından yerleşim kurulmamış olmasıdır. Tarih içinde daha sonra gelen insanlar, toprak altında kalıp yok olan bu merkezlerin varlığından dahi haberdar değildi. Bu çok ilginçtir. Böyle bir durum ancak insanlar çok kudretli bir güç tarafından yurtlarından edilirse gerçekleşir. Bununla bağlantılı olarak, Jerry Pollitt'in Roma İmparatorluğu'nun düşüşüyle kurduğu bağlantı, açıklayıcı nitelikte olabilir belki de... Roma'da olan olayların Yunan dünyasında da yaşanmış olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Durun bakayım, saat kaç şimdi? Bire on mu var? Peki tamam.

7. Bölüm : Çöküşün Sonucu

Şimdi, diyebilirim ki, bütün bu olayların sonucu gerçekten çok büyük bir felaket olmalıydı. Tunç Çağı'nda Miken kültürü tamamen yıkılmıştı. Yunan toprakları Miken kültürü gibi bir kültür bir daha görmeyecekti. Tarih ne Orta Doğu'da, ne de Mısır'da, bir kez daha aynı şekilde gelişecekti. Bu bölgelerde uzun zamanlar süren devamlılık dikkati çekmektedir. Ancak, Yunan dünyasında keskin bir kopukluk oluşmuştu. Sanki arkanızdan kapı kapanır ve siz kendinizi bambaşka bir odada bulursunuz. Uzun süre yok olan şeyler arasında en önemlilerinden birisi de yazıdır. Yaklaşık M.Ö. 1100 civarlarından M.Ö. 8. yüzyılın ortasına kadar yazıya dair hiç bir kanıt yoktur elimizde. Yaklaşık M.Ö. 750'de ortaya çıkan yazının kaybolan yazıyla da hiç bir bağlantısı olmadığı da açıktır. Yazının sonraki dönemde bambaşka bir kaynaktan geldiği anlaşılmaktadır. Harflerin, yani yazı tasarımının ve düzeneğinin Asya'dan, Fenikelilerden alındığını tahmin ediyoruz. Bugün Lübnan toprakları olan bölgeden gelen bu yazı stiline Sami kökenli olduğu anlaşılmıştır.

Yazı stili İbraniceden geliyor olsa da Yunanlılar bu bölgenin dilini kullanmamışlardır. Yunanlılar, alfabe diyebileceğimiz bir yazı sisteminden, çok kısıtlı sayıda olan harfleri almışlardı ve, Sami alfabesinde kaç harf vardı tam şimdi hatırlamıyorum, ama buradan alınan harflerin sayısının yirmibeş olduğunu vurgulamak istiyorum. Burada bizim alfabemize benzeyen bir sistemden bahsetmekteyiz. Ancak Yunanlılar alfabeği Fenikelilerden alırken, her bir harfi kendilerine özgü hale getirmişlerdi. Burada çok

önemli bir adım attıklarını görüyoruz. Sesli harf yaratmışlardır. Bu sayede atık ayrıntıların anımsanması gerekmiyordu. Her sesi yazıldığı gibi okuyabiliyorlardı böylece. Bu alfabetik yazı stiline Miken dönemi yazılarıyla hiç bir bağlantısı olmadığını söyleyebiliriz. Bu tamamen yeni bir gelişmeydi. Yunan topraklarında yaşayanların M.Ö. 1100 ve 750 arasında tamamen cahil olduğunu ve hiç yazılarının olmadığını biliyoruz. Bu sebepten dolayı araştırmacılar tarafından bu döneme “Karanlık Çağ” adı verilmiştir. Yani yazı olmadığı için “Karanlık” olarak betimlenen bu dönemin Roma İmparatorluğu’nun çöküşünden sonraki dönemlere benzediğini söylemek mümkündür. Ayrıca Karanlık betimiyle bağlantılı olarak, bu dönemin ekonomik olarak fakir, sistemlerin çökmüş ve insanların ıstırap çektiği bir süreç içerdiğini de söyleyebiliriz. Bundan dolayı, Miken uygarlığının çöküşünden hemen sonraki dönem Karanlık Çağ olarak adlandırılmıştır.

Bu dönemde Miken dünyasının Doğu ile olan bağlantısının tamamen koptuğunu görmekteyiz. Yunanistan’da yapılan kazılardan görüldüğü kadarıyla, Mısır ve Mezopotamya’dan daha erken dönemlerden gelen buluntulardan artık eser yoktu. Ayrıca Yunan malzemesi de ne Mısır ne Mezopotamya’da bulunmaz olmuştu artık. Yunanlıların bu dönemde tamamen izole olduğu rahatça anlaşılır. Bu söylediklerim aslında biraz abartılı. Bazı istisnaların olduğu kesindir. Ama genel durum böyle işte...

Bir zamanlar ticaretin ve ulaşımın devamlı olduğu Yunan toprakları artık dünyadan kopmuş durumdaydı. Artık her şey yerel boyuttaydı. Geniş bir alanı kapsayan kültürel bütünlük kırılmıştı. Orta Çağ’da da benzer bir dönem yaşanmıştı; yerleşimler birbirinden kopmuş, ne yollar tamir edilir olmuştu, ne de yeni yol yapılıyordu, köyden köye ulaşım ise tehlikeliydi, çünkü korumadan sorumlu olabilecek bir toplumsal sistem yoktu artık. Hiç bir şey kontrol altında değildi. Örneğin bir zamanlar tipik ve bir çok yerde aynı olan seramik, artık M.Ö. 900 civarlarında, Atina’da mı Pylos’da mı, pardon Pylos tamamen düşmüştü bu dönemde, Thebai’de mi üretilmişti, anlamak mümkün değildi. Bu demektir ki, seramik üreticileri başka merkezlerde üretilen seramiği artık göremez olmuştu ve dolayısıyla, bundan, ticaretin de artık yapılmadığı anlaşılmaktadır. Üretim sadece izole bölgelerde, sırf oralarda yaşayanlar için gerçekleştirilmekteydi.

Miken uygarlığı tamamen yok olsa da, halk belleğinde, geçmişte olanlar, belki biraz oldukları gibi, biraz da çarpıtılarak, yani deforme olmuş bir şekilde yaşanmaya devam etmekteydi. Ama hangisi gerçek, hangisi zaman içinde çarpıtılmış, bizim bilmemize olanak yok. Bilgilerin koruna gelmeleri, mitolojik, efsanevi hikâyeler içerisinde gerçekleşmişti. Ama bu hikâyelerin geçmiş olaylardan, yani tarihi olaylardan tamamen arınmış olduğunu düşünüyorsanız, yanılıyorsunuz. Aynı zamanda da bu hikâyelerin geçmiş olayları olduğu gibi yansıttığını düşünürseniz yine yanılıyor olursunuz. Asıl gerçekleri yansıtan bilgi, bu iki uçdeğer arasında yatıyor olmalı. Ancak nerede ve ne olduğunu bilmek çok zor. Aslında Yunanistan’da gördüğümüz şey, şehir olarak tanımlaması zor olan bir seri yerleşimdi. Bunlar çok küçük yerleşimlerdi. Tabii anakarayı kavim kavim terk eden insanlardan sonra bu duruma şaşmamak gerekir. Bu arada, üretim ve dağıtım sistemlerini kontrol eden mekanizma da yok olmuştu. Merkezi bir sistemin ve kuvvetli bir kralın örgütlenme kapasitesi de artık son bulmuştu. Nüfus

azalmıştı. Bu sistemler bir daha geri gelmeyecekti. Her şey yıkılmış, yok olmuştu.

Yani, tüm elimizdeki veriler nüfusun çok azalmış olduğunu göstermektedir. Toplumların ufak ve fakir gruplar olarak küçük yerleşimler halinde acınacak bir durumda yaşamaya başladıklarını anlıyoruz. Artık bu insanların kendilerine yol gösterecek kültürlere ve geleneklere sahip olma lüksleri de yok olmuştu. Bu dönemi atlatanlar, yani geri kalanlar, hayatta kalmayı yeniden öğrenmek durumundaydı. Bu zor dönem sonunda ortaya başka bir şey, başka bir sistem çıkacaktı.

Demin de söylediğim gibi, olayların bir kısmının toplumsal belleklerde kalmış olduğunu düşünmekteyiz. Yunanlılar her zaman daha eski dönemlerin varlığını düşünüp, bu dönemlerin kendi yaşadıkları dönemlerden daha iyi olduğuna inanmışlardı. Eski zamanlarda kahramanlar vardı. Eskiden insanlar daha büyük, daha kuvvetli, daha sağlam, daha hızlı ve daha güzeldi. Eskiden insanlar çok daha uzun yaşıyorlardı. Eskiden hayat çok daha iyiydi, ama artık hayat zordu, geriye kalanlar bir sürü zavallı fakirden başka bir şey değildi. Artık insanlar bu tutum içinde yaşıyordu. Hikayeler kuşaktan kuşağa taşınırken değişecekti, bazı özellikleri hala taşıyor olmalarına rağmen yeni kalıplara girecekti. Toplumsal bellek oluşumu destanlara dayanarak, yani epik tradisyonun gelişimiyle oluşacaktı.

Homeros'a geldiğimizde, oldukça gelişmiş bir destan, yani epik şiir geleneğiyle karşı karşıya kalıyoruz. Eğer düşünecek olursanız, bu destansal şiirlerin gelişmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılması çok uzun bir zaman almış olmalıydı. Bu konuya daha sonra, Homeros hakkında konuşurken değineceğiz. İlk defa bu destanların M.Ö. 750 civarında yazıya döküldüğünü düşünürseniz, Miken dönemine dek uzanan bir epik şiir, destan geleneği olduğunu düşünmeliyiz. Dolayısıyla bu şiirlerde Miken dünyasından kırıntılar da bulmak mümkün olmalıydı. Yani bu gelenek, Miken döneminde başlamış, tekrar edilen hikayeler insanlar tarafından değiştirilse de belleklerde tutulmuş ve bu gelenek Yunan tarihi boyunca devam etmiş olmalıydı.

Yunan uygarlığına uzanan Miken mirasının çok kısıtlı olduğunu biliyoruz. Kısıtlı dahi olsa, bu miras çok önemliydi, ama Homeros'un destanları kadar da önemli değildi. Karanlık Çağ toplumları Miken uygarlığından sonra türemiş ve binbir güçlükte ayakta kalabilmişlerdi. Neredeyse hiç yoktan var olduklarını söyleyebiliriz. Bu dönem aslında Roma İmparatorluğu'nun düşüşünden sonraki dönemden çok büyük farklılık göstermekteydi, çünkü kültürün en önemli unsurlarından birisi, yani Roma Katolik Kilisesi yok edilmemişti. Devamlılığını sürdürdü; hatta yeni gelişen kültürün odak noktası dahi oldu. Miken dünyasına baktığımızda buna benzer hiç bir şey bulmak mümkün değil. Burada tamamen yeni gelişen bir toplum görmekteyiz. Bu insanların tamamen yeni bir yol bulmaları gerekiyordu. Mikenleri etkileyen Mezopotamya ve Mısır uygarlıkları gibi gelişmiş toplumlardan faydalanacak lüksleri de yoktu artık. Dolayısıyla sıfırdan başladılar; ne onları etkileyecek, ne de onlara yardım edecek güçler vardı etraflarında... Bu şekilde ilerlediler. Yol göstericileri olmadan, kendi yollarını kendileri çizdiler. Gelecek derste Karanlık Çağ ve Homeros'un dünyası hakkında konuşacağız.

[Metin sonu]